

### 3. ชุมชนตะโหมดกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนในตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพิจิตร อยู่บริเวณเชิงเขาด้านทิศ ตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบดินร่วนเหมาะสำหรับทำนาและทำสวน มีพื้นที่ป่าไม้บางส่วน อยู่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดและป่าสงวนแห่งชาติป่าเทือกเขาบรรทัด และป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาหัวช้าง ป่า เขาหลักไก่อ่ ป่าเขาตีนป่า และป่าเขาพระ มีคลองสำคัญที่กำเนิดจากเทือกเขาบรรทัดไหลผ่านคือ คลองตะโหมด คลองกง คลองหัวช้าง คลองโหล๊ะจังกระ และคลองกง และมีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ได้แก่ น้ำตกหินลาด น้ำตก โตนใต้ น้ำตกลานหม่อมจ้อย น้ำตกท่าช้าง ป่าชุมชนเขาหัวช้าง และบ่อน้ำร้อน ชุมชนตะโหมดจัดว่าเป็นชุมชนตัวอย่าง แห่งหนึ่งในภาคใต้ ที่มีพัฒนาการการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นโดยชุมชนมาร่วม 100 ปี

#### 3.1 การใช้พื้นที่ป่าในชุมชน

##### ❶ ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (ก่อนปี พ.ศ. 2484)

ชุมชนตะโหมดมีประวัติการตั้งรกรากมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวบ้านอาศัยป่าและพืชพันธุ์ ผลผลิตจากป่าเพื่อการดำรงชีวิตมาเป็นเวลาช้านาน จึงให้ความเคารพต่อป่าเขา มีความสำนึกในบุญคุณและมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า เช่น เชื่อว่าต้นไม้ใหญ่เป็นที่สถิตของเจ้าป่าเจ้าเขา ชาวบ้านจึงไม่ตัดไม้ใหญ่ และ จะขออนุญาตเจ้าป่าก่อนทุกครั้งที่จะล่าสัตว์เป็นอาหาร การหักล้างทางพงทำเฉพาะในป่าบนที่ราบเพื่อตั้งบ้านเรือน และทำเป็นที่ดินทำกินเท่าที่จำเป็น แม้รัฐมีนโยบายเปิดให้ราษฎรจับจองที่ดินได้ตามกำลังความสามารถและ สติปัญญา โดยเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐในการจับจองที่ดิน เช่น เสียค่ารังวัดตามอัตราเส้นละ 4 บาทและค่าเหยียบย่ำ ไร่ละ 20 สตางค์ เป็นต้น แต่ชาวบ้านมีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำนาและทำกินไม่มากนัก ส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ราบที่มีอยู่ จำนวนมาก ไม่จำเป็นต้องบุกเบิกเข้าไปถึงป่าที่บนภูเขาซึ่งมีสัตว์ป่าดุร้ายจำนวนมากและเป็นแหล่งไข้มาลาเรีย

ในสมัยนั้นผลผลิตจากป่าที่สร้างรายได้หลักของชาวบ้าน ได้แก่ น้ำมันยาง น้ำผึ้งรวง และหวาย โดยเฉพาะน้ำมันยาง ที่เป็นผลผลิตจากต้นยางซึ่งเป็นไม้ยืนต้นที่ขึ้นอยู่ตามที่ราบสูงใกล้เทือกเขาหรือบนภูเขาสูง ชาวบ้านได้ให้มีการจัดสรรต้นยางระหว่างคนในชุมชน โดยใช้หลักคุณธรรมและความเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากร ซึ่งชาวบ้านคนหนึ่ง ๆ จะได้รับจัดสรรทำน้ำมันยางประมาณ 100 ต้น โดยมีกติการ่วมกันในชุมชนว่า ต้นยางที่ขุดเจาะน้ำมันได้ต้องมีลำต้นขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่น้อยกว่า 75 เซนติเมตร ให้เจาะลำต้นที่ความสูงวัด

จากพื้นประมาณ 1 เมตร หลุมที่ขุดเจาะลึกประมาณ 8 นิ้ว กว้างประมาณ 1 ฟุต และตักน้ำมันยางสปีดาคาลอะ 2 ครั้ง ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายได้ในปี พ.ศ. 2459 ทำให้ชาวบ้านสามารถขนส่งผลผลิตในชุมชนไปขายยังพื้นที่ต่างๆ ได้มากขึ้น ดังนั้นความต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจึงเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะไม้พื้นที่ซึ่งกลายเป็นเชื้อเพลิงสำคัญสำหรับรถไฟไอน้ำในสมัยนั้น ชาวบ้านในชุมชนตะโหนดก็เริ่มตัดไม้ไปขายให้รัฐเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ อย่างไรก็ตามการตัดไม้ขายยังทำได้ในขอบเขตจำกัดเพราะการขนไม้ยังคงใช้เกวียนและควายลาก และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2463 เริ่มมีการนำยางพารามาปลูกในชุมชนเป็นครั้งแรก แต่คนส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้เรื่องยางพารามากนักทั้งเรื่องวิธีการขุดยาง การทำยางแผ่น และการตลาด จึงมีชาวบ้านน้อยรายที่สนใจปลูกและปลูกยางละไม่เกิน 5 ไร่บนพื้นที่ป่าที่ราบใกล้บ้าน การปลูกยางในสมัยเริ่มต้นจึงไม่ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากนัก

## ๒ ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 – ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2513)

ในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484-2489) พื้นที่ชุมชนตะโหนดถูกกำหนดให้เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของกองทัพญี่ปุ่น ได้มีการโค่นถางป่าบนเนินเขาเพื่อสร้างถนนซึ่งได้กลายเป็นเส้นทางค้าขายขนส่งสำคัญของชุมชนช่วงหลังสงคราม (ปัจจุบันคือ ถนนเพชรเกษมสายพัทลุง-หาดใหญ่) และมีคนไทยต่างถิ่นที่เห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ในช่วงที่มารับจ้างถางป่าทำถนนให้กองทัพญี่ปุ่น ได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานและบุกเบิกป่าเพื่อปลูกยางพาราที่ชุมชนตะโหนดมากขึ้น และชาวบ้านในชุมชนเองก็หันมาจับจองและบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนาและปลูกยางพารามากขึ้นด้วยเนื่องเพราะเกิดภาวะข้าวยากมากแ่งประกอบกับยางพาราที่มีราคาดีขึ้น อย่างไรก็ตาม การบุกเบิกพื้นที่ป่าด้วยแรงงานคนยังทำได้ไม่มากนัก อีกทั้งชาวบ้านในชุมชนยังต้องการสงวนป่าที่บนเขาไว้เพื่อทำน้ำมันยางซึ่งยังคงมีราคาดี ดังนั้นป่าบนเขาจึงยังไม่ได้รับผลกระทบมากนัก

ในปี พ.ศ. 2502 รัฐบาลออกกฎกระทรวง ฉบับที่ 65 ตามความใน พ.ร.บ. คุ้มครองและสงวนป่า พ.ศ. 2481 (ฉบับที่ 3 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2497) โดยให้ป่าเทือกเขาบรรทัดแปลงที่ 1 ตอน 3 เป็นพื้นที่ป่าสงวน มีเนื้อที่รวมประมาณ 160,625 ไร่ (257 ตารางกิโลเมตร) ซึ่งรวมพื้นที่ป่าที่อยู่ในเขต ต. ตะโหนดด้วย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นพื้นที่มีไม้ที่มีคุณค่าหลายชนิด ได้แก่ ไม้หลุมพอง ไม้เคี่ยม ไม้ตะเคียนทอง ไม้ยาง ไม้ยูง ไม้สยา และไม้ตะเคียน เป็นต้น รัฐมองเห็นว่าเหมาะที่จะสงวนไว้มากกว่าที่จะแผ้วถางใช้เป็นที่เพาะปลูกหรือทำกินอย่างอื่น ในการประกาศพื้นที่ป่าสงวนนี้ นับเป็นครั้งแรกที่รวมพื้นที่ป่าในเขต ต. ตะโหนด ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ว่ารัฐไม่สนับสนุนให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าอีกต่อไป ป่าเป็นสมบัติของรัฐไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนดังเช่นเดิม

ส่วนการใช้ที่ดินของชุมชนเริ่มปรับเปลี่ยนมากขึ้น เมื่อยางพารากลายเป็นพืชเศรษฐกิจและรัฐได้จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ตาม พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง พ.ศ. 2503 เพื่อช่วยเหลือเจ้าของสวนยางปรับปรุงสวนยางที่มีผลผลิตต่ำให้มีผลผลิตที่สูงขึ้น โดยดำเนินการส่งเสริมหรือสงเคราะห์การปลูกยางพันธุ์ทดแทนยางพันธุ์เก่าที่ให้ผลผลิตสูงกว่าแต่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีควบคู่กัน เมื่อชาวบ้านเห็นว่าการปลูกยางพาราสร้างรายได้ดีและได้รับการสนับสนุนจากรัฐ จึงหันมาปลูกและขยายพื้นที่ปลูกยางมากขึ้น และมาในปี พ.ศ. 2507 รัฐประกาศพื้นที่ป่าสงวนเพิ่มโดยรวมพื้นที่ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาดินป่า ป่าเขาหลักไก่อ และป่าเขาพระ ซึ่งอยู่ในเขต ต. ตะโหนด รวมเนื้อที่ 11,937 ไร่ (19.10 ตารางกิโลเมตร) ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2509-2513) รัฐส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการผลิตและการส่งออกมากขึ้น จึงได้อนุญาตให้บริษัทเอกชนเข้ามาทำสัมปทานไม้ในพื้นที่ตะโหนด โดยพื้นที่ป่าที่รัฐอนุญาตให้ทำสัมปทานเป็นบริเวณที่

ชาวบ้านเรียกว่า ป่าห้วยยวน มีอยู่ 2 แปลง พื้นที่ไม่เกิน 100 ไร่ และอนุญาตให้ตัดเฉพาะไม้ยางเท่านั้น ซึ่งการทำป่าไม้ครั้งนี้ถือว่าเป็นการตัดโค่นป่าไม้ในพื้นที่ชุมชนตะโหนดครั้งใหญ่ที่สุด

### ๓ ช่วงหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2514 – ปัจจุบัน)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 เป็นช่วงที่ยางพันธุ์ดีที่ปลูกในรุ่นแรก ๆ เริ่มกรีดได้ ซึ่งมีส่วนกระตุ้นให้คนในชุมชนยิ่งหันมาบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางพาราเพิ่มมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2518 รัฐได้ประกาศให้พื้นที่ป่าเขาบรรทัดเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าซึ่งรวมพื้นที่ป่าใน ต.ตะโหนดด้วย และในช่วงนี้เริ่มมีแกนนำชุมชนซึ่งคาดการณ์ว่าการบุกเบิกพื้นที่ป่า จะกลายเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในชุมชนและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จึงได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดให้เข้ามาตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าที่น้ำตกลานหม่อมจ้วย เพื่อช่วยแก้ปัญหาการบุกเบิกป่าในเขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า อย่างไรก็ตาม วิธีการดังกล่าวสามารถแก้ไขปัญหการบุกเบิกได้เพียงบางส่วนเท่านั้น คนในชุมชนบางส่วนยังคงบุกเบิกพื้นที่ป่าเพราะยังไม่มีกลไกใดห้ามปรามได้ และผลกระทบต่อของการบุกเบิกผืนป่าเริ่มปรากฏรุนแรงขึ้น เมื่อชุมชนตะโหนดและใกล้เคียงเกิดความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ขณะที่ช่วงฤดูฝน ก็เกิดน้ำท่วมใหญ่อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในชุมชน ซึ่งภัยธรรมชาติทั้งสองรูปแบบนี้มีผลกระทบอย่างมากต่อคนในชุมชนซึ่งทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก

ในปี พ.ศ. 2531 กรมป่าไม้ให้เจ้าหน้าที่นำแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่ป่าใน ต.ตะโหนด มาตรวจสอบแนวเขตป่า และพบว่ามิตินของราษฎรที่มีเอกสารสิทธิ์ นส.3ก. จำนวน 513 แปลง เนื้อที่ประมาณ 5,000 ไร่ทับซ้อนกับเขตป่าไม้ถาวรและป่าสงวน โดยกรมป่าไม้อ้างว่ากรมที่ดินออก นส.3ก. ทับที่ของกรมป่าไม้ ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับชุมชนอย่างมาก เพราะชุมชนชี้แจงว่า เจ้าหน้าที่ไม่ได้ลงไปตรวจสอบพื้นที่จริง เพียงแต่เอาภาพถ่ายทางอากาศเป็นข้อมูลหลักในการขีดเส้น ทั้งที่พื้นที่จริงเป็นพื้นที่นา สวนยางพารา และที่อยู่อาศัย ซึ่งชุมชนทำกินมาก่อนประกาศพื้นที่ป่าสงวนและรัฐไม่มีการปักแนวเขตป่าให้ชาวบ้านทราบ จนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ ในเรื่องการทับซ้อนกันของที่ดินทำกินของชาวบ้านกับแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติ ในปี พ.ศ.2536 ชาวบ้านในชุมชนตะโหนดจึงได้ทำหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุงเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทบทวนแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติแต่ไม่มีผลสืบหน้า มาในปลายปี พ.ศ.2541 ขณะที่นายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย ได้เดินทางไปเยี่ยมชุมชนตะโหนด ชาวบ้านจึงได้ยื่นเรื่องปัญหาแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าไม้ถาวรทับที่ดินทำกิน ของประชาชนให้กับท่านนายกฯ เพื่อขอให้ดำเนินการแก้ไข ซึ่งผลปรากฏว่ากรมป่าไม้ได้ส่งเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบไปพบผู้นำท้องถิ่นเพื่อหาข้อยุติ โดยทั้ง 2 ฝ่ายได้ตกลงทำบันทึกเพื่อจัดตั้งคณะทำงานจากมีตัวแทนทั้ง 2 ฝ่ายลงไปตรวจสอบพื้นที่จริง โดยให้ยึดแนวเขตที่มีการสำรวจครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 แต่ปัญหายังไม่ทันได้รับการแก้ไขก็มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและเรื่องก็เงียบหายไปอีก และล่าสุด ในปี พ.ศ.2543 ชุมชนได้ยื่นเรื่องปัญหาแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าไม้ถาวรทับที่ดินทำกิน โดยเสนอผ่านสมาชิกวุฒิสภาฝ่ายกรรมาธิการการเกษตรและสหกรณ์ใหม่ อีกครั้ง แต่ปัญหาความขัดแย้งในการใช้พื้นที่ป่านี้ก็ยังไม่มียุติลงเลยแม้เวลาล่วงเลยมากกว่า 10 ปี

นอกจากปัญหาการบุกเบิกพื้นที่ป่าและปัญหาที่ดินทำกินซ้อนทับที่ป่าสงวนแล้ว ชุมชนตะโหนดยังเผชิญกับอีกปัญหาคือ โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำตามพระราชดำริที่บ้านโละหินุน ในพื้นที่หมู่ 2 และหมู่ 9 ซึ่งสำนักงานชลประทานที่ 12 เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยวางแผนที่จะใช้พื้นที่บางส่วนของป่าสงวนแห่งชาติเขาหัวช้าง เขาตีนป่า เขาหลักไก่อ และเขาพระ และที่ดินทำกินของชาวบ้านบางส่วน ซึ่งทำให้ชาวบ้านวิตกว่าหากมีการก่อสร้างโครงการดังกล่าวจริง จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนและชาวบ้านจะต้องสูญเสียที่ดินทำกินจากการเวนคืนที่ดิน ซึ่งปัจจุบันยังเป็นประเด็นถกเถียงและไม่มีคำตอบชัดเจนจากผู้รับผิดชอบโครงการว่าจะดำเนินการหรือไม่อย่างไร

### 3.2 องค์กรและกลุ่มต่างๆ ในชุมชน

ตำบลตะโหนดมีจำนวนประชากรรวม 8,124 คน (ปี 2544) มี 12 หมู่บ้าน มีการปกครองท้องถิ่น 2 รูปแบบ คือ เทศบาลตำบล 1 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 1 แห่ง (เทศบาลตำบลตะโหนด. 2544) และในชุมชนตะโหนดมีกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้านหลายกลุ่มที่เกิดขึ้นจากความต้องการของคนชุมชนเอง ซึ่งประกอบไปด้วยคนหลากหลายวัยและอาชีพและกระจายอยู่ทุกหมู่บ้านของตำบลตะโหนด มีทั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชน เป็นต้น โดยมีการจัดแบ่งกลุ่มต่างๆ ตามลักษณะกิจกรรมคือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายโดยมีกลุ่มสภาลานวัดตะโหนดเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มชุมชนและประสานงานและระหว่างกลุ่มและองค์กรต่างๆ ในชุมชน

ด้วยลักษณะความเป็นสังคมเครือญาติและมีวัดเป็นศูนย์กลาง ทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนตะโหนดได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยกันและมีการพูดคุยหรือกันระหว่างกลุ่มอยู่เสมอ ทำให้ไม่ทำงานซ้ำซ้อนกัน และที่สำคัญชุมชนมีแกนนำที่เข้มแข็งคือกลุ่มสภาลานวัดตะโหนด ที่ประกอบด้วยบุคลากรที่เป็นที่ศรัทธาและยอมรับของทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชน และเป็นกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการสอนและถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นหลังซึ่งเป็นการสร้างผู้นำชุมชน

### 3.3 ป่าชุมชนเขาหัวช้าง

จากประสบการณ์ของชุมชนตะโหนด ตั้งแต่อดีตที่ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์และชาวบ้านสามารถดูแลและจัดการทรัพยากรได้ด้วยตัวเอง จนกระทั่งปัจจุบัน ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นร่อยหรอลงเรื่อยๆ จนถึงขั้นวิกฤติและการจัดการดูแลทรัพยากรป่าไม้ภายใต้การควบคุมของรัฐ ภายหลังที่เกิดภัยธรรมชาติบ่อยครั้ง ชาวบ้านในชุมชนเริ่มเรียนรู้ถึงความสำคัญของป่าไม้ในระบบนิเวศของชุมชนและตระหนักถึงผลกระทบจากการทำลายป่าต้นน้ำมากขึ้น ประกอบกับกฎหมายรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 และ 56 ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ จัดการ บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนได้ และนโยบายของกรมป่าไม้ภายใต้ "โครงการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่แนวกันชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด" ที่สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปของป่าชุมชน และเผยแพร่ความรู้และสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีระบบและยั่งยืน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของเรียกประชุมชาวบ้านที่หมู่ 9 บ้านปางง ในวันที่ 25 กันยายน 2543 และมีมติร่วมกันที่จะจัดตั้งป่าชุมชนเขาหัวช้าง เป็นองค์กรชุมชนเพื่อรับผิดชอบในการจัดการป่าชุมชนโดยมีการคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้าง แบ่งเป็นกรรมการบริหาร 25 คน กรรมการดูแลป่า 22 คน และกรรมการประชาสัมพันธ์ 14 คน โดยมีวัตถุประสงค์คือ

1. เพื่ออนุรักษ์ป่าเขาหัวช้างให้
  - เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า
  - เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมของเยาวชนและผู้สนใจ
  - เป็นแหล่งสมุนไพรและอาหารของชุมชน
  - เป็นที่พักผ่อนของชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลป่า และ
3. เพื่อเป็นการส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน

## การดำเนินงาน

สิ่งแรกที่คณะกรรมการป่าชุมชนทำคือ การออกสำรวจพื้นที่ของป่าชุมชนและจัดทำแนวเขตครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ของป่าเขาหัวช้าง ในช่วงแรกของปี พ.ศ.2544 ได้เริ่มแผนการประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจร่วมกับชุมชน ได้เข้าการอบรมศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เรื่อง "การพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อการจัดการป่าชุมชน" ณ หน่วยพิทักษ์ป่าบ้านหูด อ.กงหรา จ.พัทลุง (ฝ่ายป่าชุมชน สำนักงานป่าไม้เขตสงขลา, 2544) และมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ การสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

ในส่วนของกฎระเบียบของป่าชุมชน ปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงการวางกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีบทลงโทษเบื้องต้น คือ หากใครลักลอบตัดไม้ จะปรับ 100-30,000 บาท และปรับในกรณีล่าสัตว์ป่า 300-10,000 บาท อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นช่วงเริ่มต้นจัดตั้งเป็นป่าชุมชน คณะกรรมการฯ จึงมีความยืดหยุ่น โดยต้องการที่จะตั้งกฎเกณฑ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจร่วมกันของผู้ดูแลป่ากับผู้ใช้ประโยชน์จากป่ามากกว่าที่จะสร้างศัตรู เช่น กลุ่มล่าสัตว์และชาวบ้านที่บุกรุกพื้นที่ป่าอยู่แล้ว ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากการจัดตั้งป่าชุมชน พื้นที่ใดในป่าเขาหัวช้างที่ถูกบุกรุกอยู่ก่อนแล้ว ก็อนุโลมให้คนที่บุกรุกใช้พื้นที่นั้นต่อไปได้ แต่ไม่สามารถบุกรุกพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปได้อีก โดยคณะกรรมการฯ ได้ทำเส้นแนวเขตป่าชุมชนรอบพื้นที่เขาหัวช้าง โดยกันระหว่างพื้นที่ที่ยังไม่ถูกบุกรุกกับพื้นที่ที่ถูกบุกรุกบริเวณเชิงเขา และพยายามชี้ให้ชาวบ้านเห็นความแตกต่างของพื้นที่ที่ถูกบุกรุกกับพื้นที่ที่ยังเป็นป่าอุดมสมบูรณ์

ในปี พ.ศ.2545 แนวทางการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชนมุ่งเน้นทางด้านการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติและการขยายเครือข่ายการจัดตั้งป่าชุมชนไปยังพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้ในด้านการศึกษายังมีโครงการจริยธรรมนำสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมอื่นๆ เช่น การปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ และการตรวจตราดูแลป่าชุมชน ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้มีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและชุมชน เข้าร่วมการดำเนินงานด้วย

ในการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ จะใช้เวลาหลังจากเสร็จจากการประกอบอาชีพซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยาง และเนื่องจากคณะกรรมการฯ ไม่มีงบประมาณ ดังนั้นจึงได้รับการสนับสนุนอาหาร เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์จากวัดและชาวบ้านที่ไม่ได้มาร่วมลงแรง เช่นในการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ที่มีคณะกรรมการฯ และอาสาสมัครประมาณ 15-20 คน เท่านั้นที่สละเวลาร่วมลงแรงในการดำเนินการ ส่วนผู้ที่ไม่ได้ร่วมลงแรงในการจัดทำเส้นทางก็มีส่วนร่วมในการประชาสัมพันธ์ถึงแนวทางการดำเนินงานให้เป็นที่เข้าใจโดยทั่วกัน และร่วมบริจาคอาหารและสิ่งของที่จำเป็น ในการจัดทำเส้นทางนี้สำเร็จลุล่วงในระยะเวลาอันสั้นเนื่องคณะกรรมการฯ มีแรงผลักดันจากกลุ่มคนในชุมชนที่ยังไม่เห็นความสำคัญของการจัดการป่าชุมชน ดังนั้นการพัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติให้เป็นรูปธรรมและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้คนทั้งภายในชุมชนและบุคคลทั่วไปได้ ก็จะทำให้ป่าชุมชนเขาหัวช้างเป็นที่ยอมรับจากคนในชุมชนมากขึ้น

นอกจากนี้ ยังได้ร่วมจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชนกับโรงเรียนประชาบำรุงและใช้เส้นทางศึกษาธรรมชาติที่สร้างขึ้นประกอบการเรียนการสอน อีกทั้งยังจัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งส่งผลให้มีการขยายฐานการมีส่วนร่วมไปยังชุมชนใกล้เคียง เช่น บ้านหัวช้าง หมู่ที่ 2 โดยมีถ้าพระ ถ้าครกบด และถ้าฝ้ายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ทำให้คนในชุมชนบ้านหัวช้างส่วนหนึ่งเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย นอกจากนี้คณะกรรมการฯ ยังมีโอกาสได้เข้าร่วมประชุมในเรื่องการจัดการป่าชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเวทีต่างๆ ทำให้คณะกรรมการฯ เกิดการเรียนรู้แนวทางการดำเนินงานของชุมชนต่างๆ ในการจัดการป่า มีโอกาสสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นับว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ซึ่งส่งผลให้คณะกรรมการฯ มีแนวทาง

การจัดการป่าชุมชนที่ดีและประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่ป่าชุมชนเขาหัวช้างเป็น 1 ใน 20 ป่าชุมชนดีเด่นของประเทศและได้รับรางวัลชมเชยจากโครงการประกวดป่าชุมชนดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2544 ประเภทป่าบกซึ่งกรมป่าไม้และบริษัทผลิตไฟฟ้า EGCO ร่วมกันจัดขึ้น